

DOI 10.33099/2618-1614-2024-24-1-22-26

УДК 356.15

О. М. Шинкарук,*доктор технічних наук, професор,
Національний університет оборони України,***О. М. Печорін,***кандидат військових наук, старший дослідник,
Національний університет оборони України,***О. В. Никифоров,***Національний університет оборони України*

Обґрунтування структурної моделі підготовки громадян України до національного спротиву за територіально- зональним принципом

Систематизовано організацію підготовки громадян України – місцевого населення в межах територіальних громад до виконання завдань національного спротиву. Обґрунтовано загальний вигляд структурної моделі підготовки громадян України до національного спротиву за територіально-зональним принципом. Наведений можливий розподіл місцевого населення за віковими категоріями для їх обліку та організації спеціальної загальновійськової підготовки. Узагальнено напрями наскрізної підготовки місцевого населення до виконання завдань національного спротиву. Конкретизовано основний зміст взаємодії органів місцевого самоврядування і Сил оборони і безпеки, що виконують завдання в межах територіальної громади, для організації підготовки місцевого населення.

Ключові слова: національний спротив, рух опору, територіальна громада, підготовка місцевого населення до виконання завдань національного спротиву, територіальна оборона, структурна модель, територіально-зональний принцип поділу території України, органи місцевого самоврядування, Сили оборони і безпеки, Сили спеціальних операцій.

© О. М. Шинкарук, О. М. Печорін, О. В. Никифоров, 2024

«...Ми будемо битися на пляжах. Ми будемо битися на узбережжях. Ми будемо битися в полях і на вулицях. Ми будемо битися на пагорбах. Ми ніколи не здамося...»

Вінстон Черчилль, 4 червня 1940 р.

Постановка проблеми. Військова агресія, розв'язана РФ проти України, виявила комплекс загроз як поточного, так і тривалого впливу. Події останніх років показали, що основною формою реалізації воєнно-політичних інтересів РФ стосовно України є «гібридна» війна, яка поєднала в собі елементи інформаційної та економічної конфронтації, повномасштабної воєнної агресії, тероризму, тимчасової окупації окремих територій України, ядерного шантажу тощо.

Теперішня війна представлена новим способом реалізації агресивної політики РФ, але практично всі її прояви – це закріплення свого впливу на території України через підтримку проросійських політичних середовищ, внутрішньополітичного розколу українського суспільства засобами пропаганди, намагання представити агресію як внутрішній громадянський конфлікт, відкрите військове вторгнення. Наслідком усіх цих дій уже є масові людські жертви (як серед мирного населення України, так і серед військових), масові руйнування, інфраструктурні та геополітичні втрати України, що призвело до спотворення системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права. Усе це зумовило перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України. Так, поряд з постійним нарощенням бойових спроможностей Збройних Сил України (ЗСУ) та інших Сил оборони і безпеки (СОБ), **набувають актуальності** завдання національного спротиву. Складовими національного спротиву є територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву [1].

Національний спротив за своєю сутністю є реалізацією концепції «малої війни», якій уже більше як дві сотні років, та вона й до сьогодні залишається важливим елементом військових доктрин, успішно застосовується як безпековий і геополітичний інструмент. Очевидно, що за цей час концепція зазнала певних змін. Так, будучи частиною воєнної теорії, зосередженої на діях великих професійних армій, ця концепція охоплювала лише бойові дії особливих регулярних чи нерегулярних (ірегулярних) невеликих армійських підрозділів. Загалом їхні завдання були цілком підпорядковані цілям «великої війни», яку вели великі армійські частини, застосовуючи лінійні тактики. При цьому варто зазначити, що зазвичай (за досвідом, наприклад, американської війни за незалежність, дій гетеритів під час грецької війни за незалежність, а також дій герильяс під час піренейської чи франккірерів під час франко-пруської воєн), «мала

війна» розпочиналась і завершувалась разом із «великою війною» [2].

В Україні, зокрема, є узагальнений аналіз досвіду багаторічної діяльності Української повстанської армії [3–5 та ін.]. Разом з тим, особливість сьогоденної повномасштабної воєнної агресії РФ проти України із чіткими ознаками «гібридної» та «повзучої» війн, з одного боку, та особливість укладу життя в Україні, рівень військової підготовки населення, навички гуртування до спільних дій і рівень мотивації щодо участі в них, з другого – вимагають уточнення питань підготовки національного спротиву з урахуванням цих особливостей, що й зумовлює **актуальність даної тематики**.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до [1] визначені завдання територіальної оборони (ТрО) і руху опору (РО).

Так, основними завданнями ТрО слід вважати:

1) своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості;

2) участь у посиленні охорони та захисті державного кордону;

3) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

4) участь у підготовці громадян України до національного спротиву;

5) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління;

6) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення;

7) забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегруповування;

8) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

9) участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах;

10) участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях;

11) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

12) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника);

13) участь у наданні населенню правових послуг у порядку, передбаченому Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» [6].

Завданнями руху опору відповідно до [1] є:

1) формування осередків руху опору та набуття ними відповідних спроможностей;

2) перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника);

3) участь у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) операцій;

4) участь у підготовці громадян України до руху опору.

Аналізуючи визначені завдання можна дійти висновків, що:

- по-перше, завдання повинні стосуватися не систем територіальної оборони та руху опору як комплексу заходів, а сил, що їх виконують;

- по-друге, в зазначеному переліку завдань обмежуються сфери дій сил руху опору, а саме відсутні завдання, пов'язані з проявом громадської непокори, направленої на протидію окупаційній владі, переважно у формі ненасильницьких дій населенням окупованих територій (демонстрацій, мітингів, зібрань, страйків, саботажу, відмови від співробітництва з окупаційною владою, носіння української символіки, поширення інформаційних матеріалів, ведення блогів у соціальних мережах, інформування підрозділів сил оборони про місця розміщення, склад сил і засобів агресора тощо) в районах, де не проводяться активні бойові дії (громадський спротив);

- по-третє, формування осередків сил руху опору та набуття ними відповідних спроможностей слід розглядати не як завдання руху опору, а як один з етапів його підготовки.

Виконання даних завдань передбачене з метою протидії окупаційній владі, боротьби з агресором на окупованій території, створення сприятливих умов для відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності України. При цьому варто відзначити, що спільним завданням ТрО і РО є підготовка громадян України – місцевого населення – до національного спротиву за територіально-зональним принципом, а саме їх загально-військова підготовка, яка ґрунтується на принципах і найкращих практиках держав – членів НАТО [1, ст. 6].

Діяльність ТрО і РО має ґрунтуватися на принципах масовості (полягає в необхідності створення умов для максимального залучення цивільного населення до територіальної оборони та руху опору з одночасним забезпеченням завчасної теоретичної та практичної підготовки до участі в певних заходах і виконання певних завдань) та добровільності (полягає в тому, що всі учасники територіальної оборони та руху опору із цивільних осіб долучаються до виконання завдань виключно на добровільних засадах).

Підготовку місцевого населення до виконання завдань національного спротиву з подальшим формуванням добровольчих груп ТрО та осередків (ядер) РО за територіально-зональним принципом пропонується здійснювати послідовно за двома напрямками:

- підготовка до виконання завдань національного спротиву дітей і юнацтва;
- підготовка до виконання завдань національного спротиву дорослих.

Підготовка до виконання завдань національного спротиву дітей і юнацтва передбачає їх наскрізне національно-патріотичне виховання (підготовку) в системі шкільної та позашкільної освіти:

1. Дошкільна освіта – проведення заходів національно-патріотичного виховання згідно з тематичним планом, розробленим Міністерством освіти та науки України;

2. Середня освіта (школи), професійно-технічна та фахова передвища освіта (коледжі) – проведення заходів національно-патріотичного виховання та щорічне (послідовне й логічне) вивчення предмету, наприклад «Захист України», згідно з тематичним планом, розробленим Міністерством освіти та науки України за погодженням з Міністерством оборони України. Вивчення даного предмету доцільно спрямувати на забезпечення:

- формування навичок з поводження зі зброєю (збирання, розбирання, чищення, підготовка до бою), ведення вогню, вміння пересування у складі тактичних груп у різних формах вогневого контакту, дій в основних видах загальновійськового бою, поводження з мінно-вибуховими засобами, управління малими дронами;
- знань щодо бойових можливостей основних зразків індивідуальної та групової зброї, засобів зв'язку, кіберзахисту, структури та основних спроможностей видів і родів ЗСУ та інших СОБ;
- формування засад національної свідомості шляхом вивчення основних історичних фактів формування незалежності України та змісту загроз, які мали місце та можуть розвинути в перспективі.

Форми досягнення потрібних навичок і знань:

- проведення класних і позакласних навчальних занять у переконливій (доказовій) формі;
- колективний перегляд фільмів і відеоматеріалів з подальшим їх обговоренням;
- проведення практичних занять на військових полігонах, стрільбищах військових частин гарнізону, що дислокуються в межах територіальних громад (ТГ);
- носіння на заняттях воєнізованої форми одягу;
- зборова підготовка;
- таборування;
- періодичний контроль одержаних знань і навичок шляхом проведення контрольного тестування, заліків, іспитів;
- військово-спортивні (масові) ігри та інші заходи.

3. Підготовка в системі позашкільної освіти передбачає:

- формування оборонних навичок у дитячих, юнацьких спортивних школах;
- формування оборонних навичок у центрах дитячої та юнацької творчості – гуртки авіамоделювання, судномоделювання, комп'ютерної та радіоелектронної творчості, програмування, автошколи тощо.

Підготовка до виконання завдань національного спротиву дорослих передбачена за віковими категоріями з одночасним їх обліком і подальшим формуванням осередків національного спротиву (добровольчих формувань територіальної оборони та руху опору) за територіально-зональним принципом.

А. Вікова категорія, як правило, 20–25 років – формування місцевих осередків національного спротиву з юнаків та дівчат, які:

- 1) пройшли (проходять) підготовку за програмою підготовки до національного спротиву дітей і юнацтва (А1);
- 2) звільнені у запас ЗСУ та інших СОБ після проходження військової служби та не перебувають в оперативному резерві цих сил (А2).

Б. Вікова категорія, як правило, 25–60 років – формування місцевих осередків національного спротиву з:

- 1) громадських організацій, які складаються з власників вогнепальної зброї (ВВЗ), і мають досвід участі в охороні громадського порядку спільно з Національною поліцією України (НП України) та Національною гвардією України (НГ України) (Б1);
- 2) окремих чоловіків і жінок, які є власниками вогнепальної зброї (ВВЗ) (Б2);
- 3) працівників приватних служб охорони (у тому числі банківської системи), воєнізованої охорони (Б3);
- 4) працівників підприємств лісництва, лісового та річково-риболовецьких господарств (Б4);
- 5) працівників підприємств річкового та морського судноводіння (портових служб) (Б5);
- 6) спортсменів, тренерів, вчителів (викладачів) предметів «Фізичної культури і спорту», «Захисту України» та інших (Б6);
- 7) окремих чоловіків і жінок (за бажанням), які не відповідають пунктам Б.1–Б.6 – це група поглибленої підготовки (Б7).

В. Вікова категорія понад 60 років – формування місцевих осередків національного спротиву з осіб, котрі були військовозобов'язаними та зняті з військового обліку за віком, але за станом здоров'я здатні виконувати завдання національного спротиву та громадян, за бажанням, які перейшли за віком з категорій розподілу Б.

Такий розподіл і підготовка за категоріями передбачає їх облік з метою формування осередків національного спротиву, їх злагодження для спільних дій на місцевому рівні. Тому з метою формування осередків підготовленого місцевого населення до виконання завдань національного спротиву пропонується структурна модель підготовки громадян України до національного спротиву за територіально-зональним принципом, наведена на *рисунку 1*.

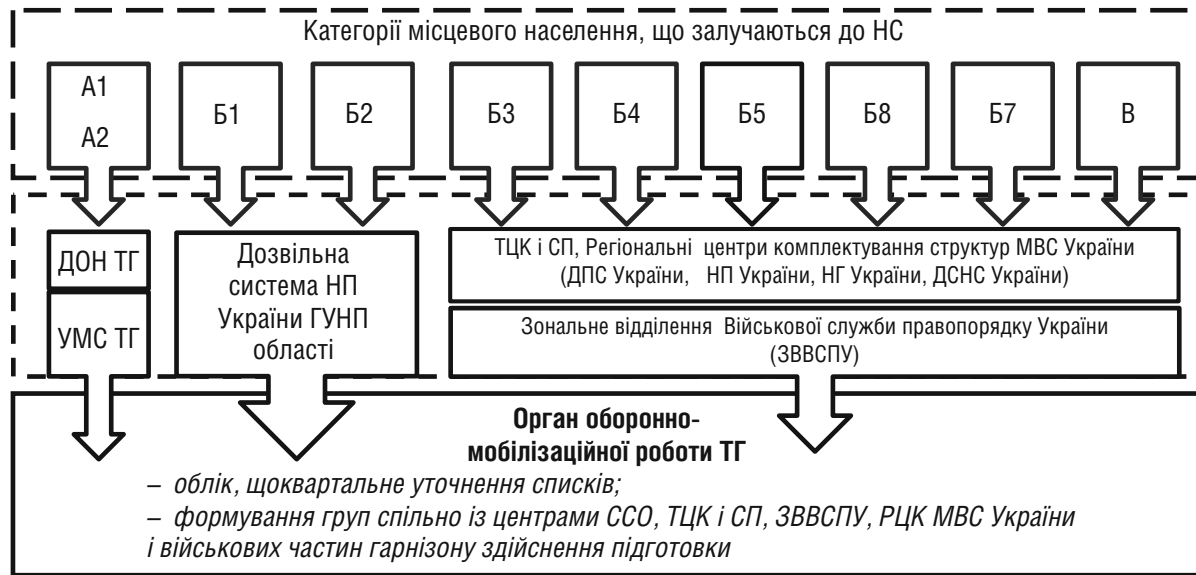

Рис. 1. Структурна модель підготовки громадян України до національного спротиву за територіально-зональним принципом

Складовими елементами даної структурної моделі є категорії місцевого населення (територіальної громади) за територіально-зональним принципом адміністративного розподілу України, які потенційно можуть бути залучені до виконання завдань національного спротиву за місцем проживання, згідно з розподілом за віковими категоріями (п. А, Б, В), наведеними вище.

Для кожної з наведених категорій передбачена система їхнього обліку з метою формування осередків (ядер) національного спротиву і подальшою їх підготовкою. Організація цієї підготовки передбачена шляхом взаємодії органів місцевого самоврядування і військових частин (підрозділів) Сил оборони і безпеки, що виконують завдання в межах компетенції на території певної ТГ. Зокрема, пропонується залучення до організації підготовки громадян таких структурних підрозділів:

- департаменту освіти і науки (ДОН) територіальної громади;
- управління молоді та спорту (УМС) територіальної громади;
- органу оборонно-мобілізаційної роботи (ОМР) територіальної громади;
- органу дозвільної системи НП України Головного управління Національної поліції (ГУНП) області;
- територіального центру комплектування і соціальної підтримки (ТЦК і СП);
- зонального відділення Військової служби правопорядку України (ЗВВСПУ);
- центрів Сил спеціальних операцій (ССО) Збройних Сил України;
- регіональних центрів комплектування (РЦК) структур МВС України (Державної прикордонної служби України (ДПС України), НП України, НГ України, Дер-

жавної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України)).

Відповідно до даної моделі формування осередків (ядер) національного спротиву відбувається за визначеними категоріями місцевого населення. При цьому важливе значення має формування груп, які в подальшому стануть осередками національного спротиву. Формування цих груп та їхній облік доцільно проводити, як показано на *рисунок 1*, різними підрозділами органу місцевого самоврядування і Сил оборони і безпеки, що виконують завдання в межах певної ТГ. Так, завдання обліку й подальшого формування груп (майбутніх осередків національного спротиву), варто покласти на ДОН та УМС територіальної громади. Далі ці облікові дані доцільно скеровувати до органу ОМР територіальної громади, де забезпечується ведення подальшого обліку з переведенням до наступних вікових категорій (у тому числі залежно від набутих спроможностей), щоквартальне їх уточнення, формування груп для подальшої організації підготовки спільно із ТЦК і СП, ЗВВСПУ і військових частин гарнізону в межах ТГ.

Аналогічний облік і скерування до органу ОМР територіальної громади громадських організацій – ВВЗ, які залучаються до охорони громадського порядку спільно з НП України і НГ України, а також, окремих чоловіків і жінок, які є ВВЗ, доцільно проводити через дозвільну систему ГУНП у певній області. Облік і скерування до органу ОМР ТГ за віковими категоріями Б, В доцільно проводити з залученням ТЦК і СП, ЗВВСПУ, регіональних центрів комплектування структур МВС України (ДПС України, НП України, НГ України, ДСНС України).

Для сформованих груп місцевого населення за віковими категоріями (п. А, Б, В) вбачається доцільним

розроблення програми спеціальної загальновійськової підготовки, яка ґрунтується на принципах та найкращих практиках держав – членів НАТО. Програма цієї підготовки повинна проводитися здебільшого частинами та підрозділами ЗСУ та іншими формуваннями СОБ, що виконують завдання в межах певної ТГ. Так, відповідно пункту 4 частини 3 статті 3 та пункту 4 частини 4 статті 3 Закону України «Про основи національного спротиву» [1] на сили територіальної оборони та сили спеціальних операцій покладені завдання з підготовки громадян до національного спротиву (територіальної оборони, руху опору), який є стратегічним завданням держави й одним з найголовніших дієвих інструментів у протистоянні агресії РФ у сучасних умовах. Тому для ефективної підготовки місцевого населення до виконання завдань національного спротиву важливою складовою слід вважати взаємодію органів місцевого самоврядування і військових частин (підрозділів) Сил оборони і безпеки, що виконують завдання в межах певної ТГ. Зміст цієї взаємодії полягає в розробленні планів загальновійськової підготовки для визначених вікових груп з урахуванням особливостей воєнно-політичної ситуації в ТГ, особливостей фізико-географічних умов її розташування, категорій об'єктів критичної інфраструктури, спільному використанні фахівців для проведення занять (навчань), а також використанні озброєння і військової техніки, об'єктів військової інфраструктури (полігонів, стрільбищ тощо).

На підставі наведеної організації підготовки осіб, які володіють спроможностями виконання завдань національного спротиву та їх постійно вдосконалюють (див. *рис. 1*), відкривається можливість Силам спеціальних операцій ЗСУ здійснювати заходи організації, підготовки, підтримання та ведення руху опору, відповідно до статті 5 [1], а Силам Територіальної оборони ЗСУ – заходи територіальної оборони, відповідно до статті 4 [1].

Висновки. Повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 р., характеризується ознаками «гібридної», «повзучої» війни, тероризму, тимчасової окупації територій України, ядерного шантажу, інформаційної та економічної конфронтації тощо. Проведений аналіз усіх цих складових комплексної агресії РФ проти України дає підстави припустити, що агресивні погляди РФ стосовно України суттєво не зміняться й після завершення військового протистояння та звільнення окупованих територій. Тому нарощення спроможностей національного спротиву ТГ з метою під-

вищення ефективності територіальної оборони і руху опору слід вважати актуальним завданням. Досягнення цієї мети зумовлює необхідність формування та постійного вдосконалення спроможностей місцевого населення до виконання завдань національного спротиву. Виконання цього завдання на постійній основі в межах ТГ вбачається можливим на основі ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування і військових частин (підрозділів) Сил оборони і безпеки, що виконують завдання в межах певної ТГ, а також упровадження досвіду провідних країн НАТО і Європейського Союзу щодо ефективних форм і методів підготовки громадян України до виконання завдань національного спротиву.

Підвищення ефективності територіальної оборони і руху опору представляється можливим передусім шляхом обліку та постійного процесу підготовки громадян України до національного спротиву. В основу даного обліку та підготовки місцевого населення за територіально-зональним принципом може бути покладена запропонована в статті модель, яка показує взаємодію центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, СОБ, що виконують завдання в межах повноважень на території певної ТГ, і місцевого населення.

Перелік літератури

1. Про основи національного спротиву [Електронний ресурс] : Закон України № 1702-IX від 16 липня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
2. Дах Г. фон. Тотальний опір. Інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 1 / Г. фон Дах ; пер. з нім. Х. Назаркевич. – 6-те вид. – Львів : Астролябія, 2022. – 168 с.
3. ОУН і УПА в 1945 році: Збірник документів і матеріалів. Частина 1 / редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) [та ін.] ; упорядники: О. М. Веселова (відп. упорядник) та [ін.]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2015. – 371 с.
4. ОУН і УПА в 1945 році: Збірник документів і матеріалів. Частина 2 / редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) [та ін.] ; упорядники: О. М. Веселова (відп. упорядник) та [ін.]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2015. – 366 с.
5. Україна: народно-визвольний рух 1941–1942 років. До 75-річчя створення Українського штабу партизанського руху та формування ОУН-УПА. – К.: НДЦ ГП ЗС України, 2017. – 71 с.
6. Про безоплатну правничу допомогу [Електронний ресурс] : Закон України № 3460-VI від 2 червня 2011 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.